

TİRMİZ

Şüretü'l-arz, s. 476-477; Yâkût, *Mu'cemül-bül-dân* (Cündî), II, 31-32; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 206, 231; ayrıca bk. İndeks; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), II, 13, 49, 78, 88, 159, 163; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Rabat 1417/1997, III, 38, 40; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 440-441; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956, bk. İndeks; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beyrut 1973, s. 54, 121, 166, 238-239, 246; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 19, 38, 63, 315; W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, bk. İndeks; a.m.f., "Tirmizî", *EI²* (İng.), X, 542-544; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 54, 67, 78; A. R. Muhammed Canov, *Özbekistan Tarihi (V. Asırdan XVI. Asır Başlarına Kadar)*, Taşkent 1994; H. A. R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri* (trc. Hasan Kurt), Ankara 2005, s. 34-35, 39, 41, 43, 48, 90, 111; Aydın Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmâniler Devleti 874-1005)*, İstanbul 2007, bk. İndeks; E. Esin, "Tirmizî", *İA*, XII/1, s. 382-386.

ABDULLAH MUHAMMEDCANOV

TİRMİZİ

(الترمذي)

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ
b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî
(ö. 279/892)

**Kütüb-i Sitte'den
el-Câmi'u's-şâhîh'in müellifi,
muhaddis.**

Muhtemelen 209 (824) yılında bugün Özbekistan sınırları içinde bulunan Tirmizî'de (veya Tirmiz'e bağlı Buğ köyünde) doğdu. Kendisinin belirttiğine göre Merv'den gelip Tirmiz'e yerleşen bir aileye mensuptur. Benî Kays Aylân kabilelerinden Benî Süleym'e nisbetle Sülemî nisbiyle de anılır. Tirmizî 235 (849) yılı civarında hadis tahsiline başladı. Önce Tirmiz'de, daha sonra Horasan, Irak ve Hicaz başta olmak üzere diğer bazı bölgelerdeki âlimlerden hadis öğrendi. *Kütüb-i Sitte* imamlarının her birinin hocası olan İbnü'l-Müsenâ, Bündâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr, Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî, Abbas b. Abdülazîm el-Anberî, Eşec el-Kindî, Fellâs, Ya'küb b. İbrâhim ed-Devrakî, Muhammed b. Ma'mer el-Kaysî el-Behrânî ve Nasr b. Ali el-Cehdamî'den faydalandı. Diğer hocaları arasında İshak b. Râhûye, Kuteybe b. Saîd, Hennâd b. Serî, Ali b. Hucr, Ahmed b. Menî', İmam Buhârî, İmam Müslim ve Ebû Dâvûd gibi muhaddisler vardır. Tirmizî'nin Bağdat'a gitmediği, dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'den istifade etmediği

anlaşılmaktadır (*el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Ahmed M. Şâkir, neşreden giriş, I, 83). İlim tahsili için muhtemelen Mısır ve Suriye'ye de gitmemiştir. Tirmizî, uzun süre Buhârî'nin talebesi oldu, ondan pek çok hadis rivayet etti ve fikhü'l-hadîsi öğrendi (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 634). Kendi ifadesine göre hadislerdeki illetler, râviler ve isnadlar konusunda Irak ve Horasan bölgelerinde Buhârî'den daha üstün bir âlim bulunmadığı için hocasından bu konularda da büyük ölçüde yararlandı (*el-İlel*, V, 738). Ayrıca Buhârî'nin *et-Târihu'l-kebirî*'i Tirmizî'nin ilel konusunda en çok faydalandığı kitaplardan biridir. Buhârî de Tirmizî'nin ilmini ve zekâsını takdir etmiş, *el-Câmi'u's-şâhîh* dışında ondan bir (veya iki) hadis rivayet etmiş, Tirmizî'nin naklettiğine göre kendisine, "Aslında benim senden faydalandıklarım senin benden faydalandıklarından daha çoktur" demiştir (İbn Hacer, IX, 389). Tirmizî'nin Buhârî'den çok faydalanmasına ve kendisinden pek çok hadis öğrenmesine rağmen *el-Câmi'u's-şâhîh*'inde ondan hiç hadis almaması, İmam Müslim ile ("Şavm", 4) Ebû Dâvûd'dan ("Vitr", 11) birer hadis rivayet etmesi bu üçünün genellikle aynı hocalardan hadis nakletmesiyle açıklanmaktadır. İmam Müslim de Buhârî gibi ondan sadece bir hadis almıştır. Tirmizî, ilel konusunda Buhârî'den sonra en çok Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî ile Ebû Zür'a er-Râzî'nin görüşlerinden yararlandı. İbn Halfûn el-Endelüsî, *Şüyûhu Ebî 'İsâ et-Tirmizî* adlı eserinde onun hocalarını tesbit etmiştir (Zirikî, VI, 36). Tirmizî'nin sika bir muhaddis olduğu hususunda âlimlerin icmâ etmesi onun hadis rivayetinde eriştiği güveni, en önde gelen âlimler için kullanılan "imam" lakabıyla anılması da hadıs ilmindeki üstün yerini göstermektedir. Tirmizî *el-Câmi'u's-şâhîh*'i tamamladıktan sonra onu Horasan, Irak ve Hicaz bölgelerindeki âlimlere gösterdi, onların takdir ve tasviplerini aldı (İbn Hacer, IX, 389). Doğu İslâm dünyasındaki şöhretine rağmen İbn Hazm'ın Tirmizî hakkında "meçhul" terimini kullanması onun *el-Câmi'u's-şâhîh*'i ile *el-İlel*'ini görmediğini ortaya koymakta, bu eserlerin V. (XI.) yüzyılın ilk yarısında Endülüs'te yeterince tanınmadığını göstermektedir. Bununla birlikte İbn Hazm'ın diğer bazı önemli şahsiyetler için meçhul ifadesini kullanmasına bakarak onun bu konuda sırtlı davrandığı da ima edilmektedir (a.g.e., IX, 388). Tirmizî'nin pek çok talebesi arasında Ebû'l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Mahbûb el-Mahbûbî, Ebû Saîd Heysem

b. Küleyb eş-Şâşî (Şâşî eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'nin de râvisidir), Ebû Zer Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed et-Tirmizî, Ebû Muhammed Hasan b. İbrâhim el-Kattân, Ebû Hâmid Ahmed b. Abdullah et-Tâcir, Ebû'l-Hasan el-Fezârî *el-Câmi'u's-şâhîh*'i rivayet etmekle ünlüdür. Diğer talebelerinden muhaddis Hammâd b. Şâkir en-Neseî ile Mekhûl b. Fazl en-Neseî de anılabilir. Tirmizî 13 Receb 279'da (9 Ekim 892) Tirmiz'e bağlı Buğ köyünde vefat etti; onun Tirmiz şehrinde öldüğü de ileri sürülmüştür.

Tirmizî, yaşadığı devirde fıkıh mezhepleri yaygınlaştığı için her bir mezhebin belli başlı görüşlerini o mezhebin imamının önde gelen talebelerinden öğrenme fırsatı bulmuş, diğer *Kütüb-i Sitte* imamları gibi o da hiçbir mezhebe intisap etmemiştir (Mübârekfûrî, I, 352). *el-Câmi'u's-şâhîh*'e aldığı fikhî hadislerin ardından o hadisle ilgili naklettiği diğer görüşler ve kendisinin bu görüşler arasında yaptığı tercihler fıkıh konusundaki derin bilgisini gösterdiği gibi kuvvetli hâfızası ve üstün zekâsını da ortaya koymaktadır. Nitekim Zehebî de Tirmizî'nin kuvvetli hâfızasına işaret etmek üzere, onun Mekke'ye giderken, daha önce rivayetlerini iki cüz halinde yazdığı bir şeyh ile görüşmesi sırasında bu hadisleri ve başkalarını adı zikredilmeyen bir şeyhe ezberden okuduğuna dair bir rivayete yer vermiştir (*Tezkiretü'l-huffâz*, II, 635). Tirmizî'den bir asır sonra vefat eden Hâkim el-Kebîr'in naklettiğine göre hocalarından biri Buhârî'nin vefatının ardından Horasan bölgesinde Tirmizî gibi ilmi, güçlü hâfızası, zühd ve takvâsı ile tanınan bir başka âlimin kalmadığını, onun takvâsı sebebiyle gözlerini kaybedinceye kadar açıldığını söylemiştir. Bu tür rivayetler ve daha başka olaylar Tirmizî'nin doğuştan âmâ olduğu iddiasının aksini göstermektedir. Tirmizî'nin çok duygulu bir insan olduğu, kendisine söz getirebilecek her davranıştan uzak durduğu, dünyaya malına değer vermediği ve bütün gayretiyle âhiretini imar etmeye çalıştığı bilinmektedir.

Hadisçiliği. Tirmizî hadis ilminde önde gelen âlimlerden biridir. İbn Hibbân bir muhaddiste bulunması gereken öğrendiği hadisleri derleme, tasnif etme, ezberleme ve müzakere etme vasıflarının Tirmizî'de bulunduğunu söylemiştir. Zehebî de *el-Câmi'u's-şâhîh*'in onun hadis ilminde imam ve güçlü bir hâfıza sahibi olduğunu, ayrıca fikhî çok iyi bildiğini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Tirmizî, hadislerin sıhhatini zedeleyici mahiyette, tesbit

edilmesi son derece zor gizli kusurları mükemmel şekilde bilen çok az saydaki hadis âlimlerinden biridir. İlel sahasında meydana getirdiği eserlerle güçlü bir hadis tenkitçisi olduğunu ispat etmiştir. Bu yetkinliği sebebiyle Tirmizî, eserine almak istediği bir konuya dair sahih hadis bulamadığı durumlarda bazı zayıf hadisleri almakta sakınca görmemiş, fakat bunların senedlerini tenkit ederek râvilerinin ne ölçüde güvenilir olduğunu belirtmiştir. Bazı âlimler onun hem ilel hem cerh ve ta'dîl sahasındaki otoritesi sebebiyle eserinin *Şa-hîhayn*'dan sonra üçüncü sırada yer alması gerektiğini söylemiştir. Hadisleri seçerken bir fakihin o hadisi delil olarak kabul etmesine özellikle dikkat ettiğini söyleyen Tirmizî, iki hadis dışında eserindeki bütün rivayetlerin kendisiyle amel edilen hadis niteliği taşıdığını ileri sürmüştür (*el-İlel*, V, 736). Tirmizî'nin hadis ilmine olan hizmetlerinden biri de hasen terimine kazandırdığı özel anlamdır. Bu terim, II. (VIII.) yüzyılda sözlük anlamında kullanılırken kelimeyi ilk defa Tirmizî terim şeklinde kullanmaya başlamıştır. Bir kısım âlimler hasen kelimesine isnad ve metinle ilgili bir terim şeklinde Tirmizî'den önce de rastlandığını, Tirmizî'nin hasenin tarifini yaparak *el-Câmi'u's-şâhîh*'inde bu tür hadislerle çokça yer verdiğini ifade etmiş, bazıları da önceleri hadisler sıhhat açısından sahih ve zayıf olmak üzere ikiye ayrılırken Tirmizî'nin haseni ilk defa terim halinde kullanmak suretiyle hadisle ilgili üçlü taksimi başlattığını belirtmiştir (*DîA*, XVI, 374-375).

Eserleri. 1. *el-Câmi'u's-şâhîh**. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inin büyük bir kısmı ile Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh*'lerini müsned tertibine koyarak *Câmi'u'l-mesânîd ve'l-elkâb* adlı yedi ciltlik kitabını meydana getirmiştir (Brockelmann, *GAL*, I, 662; *Suppl.*, I, 917; Abdülhamîd el-Alûcî, s. 89-90). Birçok şerhi ve muhtasarları bulunan eserin pek çok neşri arasından Delhi'de (1269, 1270) ve Bulak'ta (I-II, 1292) yapılan, daha sonra ilk iki cildi Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire 1356), III. cildi Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire 1356), IV ve V. ciltleri İbrâhim Utve Avd (Kahire 1382/1962) tarafından hazırlanan neşirleri anılabilir. Eseri Beşşâr Avvâd Ma'rûf da *el-Câmi'u'l-kebîr* adıyla yayımlamıştır (I-VI, Beyrut 1996). *el-Câmi'u's-şâhîh* üzerine hazırlanan yüksek lisans tezlerinden Mûsâ Sekr Boks el-Endonîsî'nin *el-Metrûkûn ve merviyâtühüm fî Kitâbi'l-Câmi' li'l-İmâm et-*

Tirmizî (1394, Câmîatü Ümmi'l-kurâ eş-şerîa ed-dirâsâtü'l-ulyâ eş-şer'iyye), Hasan b. Gânim b. Dahîl el-Gânim'in, *er-Ricâ-lü'llezîne tekelleme fihim et-Tirmizî fî Câmî'ihî: Tecrîden ve tahkîkan* (1400, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûli'd-dîn) adlı çalışmaları zikredilebilir. Mahmûd Nassâr, *el-Câmi'u's-şâhîh*'in zevâidini Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin *Tuhtetü'l-eşraf bi-ma'rifeti'l-eşraf*'ından faydalanarak *et-Taşrih bi-zevâ'id-i'l-Câmi'i's-şâhîh Süneni't-Tirmizî* adıyla yayımlamış (I-II, Beyrut 1421/2000), Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin *Hatmü'l-Câmi'i'l-İmâm et-Tirmizî* adlı risâlesini Arabî Dâiz el-Firyâtî neşretmiştir (*Likâ'ü'l-âşî'i'l-evâhîr bi'l-Mescidi'l-Harâm*, IV/46 [Beyrut 1423/2002], s. 47-88). **2. *eş-Semâ'ili n-nebeviyye****. Sahasında ilk çalışma olan eser bu konuda yazılanların en mükemmeli kabul edilmiş, içindeki hadislerin büyük çoğunluğu sahih, önemli bir kısmı hasen, pek azı zayıf rivayetlerden meydana gelmiştir. Üzerinde birçok şerh, hâşye, ihtisar çalışması yapılan, çeşitli dillere tercüme edilen ve çeşitli taş baskıları yapılan eseri İzzet Ubeyd ed-De"âs neşre hazırlamış (Humus 1388/1968; Beyrut 1406/1985), Semîh Abbas da eseri *Evsâfü'n-nebî* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1985; Beyrut 1985). **3. *el-İlelü'l-kebîr***. Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh*'ten önce kaleme aldığı eser *el-İlelü'l-müfred ve 'İlelü't-Tirmizî el-kebîr* adlarıyla da anılır. Âlimler, "Tirmizî bunu *el-İlel*'de rivayet etmiştir" ifadesiyle bu kitabı kastederler. Nûreddin İtr eser hakkında önemli bilgiler nakletmiştir (*el-İmâmü't-Tirmizî*, s. 426-437; ayrıca bk. **KİTÂBÜ'L-İLEL**). Aslı bilinmeyen eserin Ebü Tâlib el-Kâdî tarafından fıkıh bablarına göre tertip edilen şekli yayımlanmıştır (nşr. Hamza Dîb Mustafa, I-II, Amman 1406; nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî v.dğr., Beyrut 1409/1989). **4. *el-İlelü's-şâgir***. *el-Câmi'u's-şâhîh*'in sonunda elli birinci kitap şeklinde yer alan bölüm bu adla anılmaktadır. Müellif çalışmasında *el-Câmi'u's-şâhîh*'te takip ettiği usulü, kaynaklarını, eserde geçen râvileri ve terimleri açıkladığı için eser *el-Câmi'u's-şâhîh*'in mukaddimesi mahiyetindedir. İbn Receb el-Hanbelî *el-İlelü's-şâgir*'i, Tirmizî'nin metinlerini zikretmeden bu metinleri ilâvelerle genişletip ve eksiklerini tamamlamak suretiyle *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* adıyla şerhetmiştir (nşr. Subhî Câsim el-Humeyd, Bağdat 1396/1976; nşr. Nûreddin İtr, I-II, Dimaşk 1398/1978; nşr. Subhî es-Sâmerrâî, Beyrut 1985; nşr. Hemmâm Abdürrahîm Saîd, Zerkâ 1987;

nşr. Kemâl Ali Ali el-Cemel, Mansûre 1998). Mübârekfûrî de eseri *Şifâ'ü'l-ğilel fî şerhi Kitâbi'l-İlel* adlı çalışmasında şerhetmiş ve eser *Tuhtetü'l-ahevzî*'nin X. cildinin sonunda yayımlanmıştır (Kahire 1384/1964, X, 458-530). Mücteba Uğur, "Muhammed b. İsâ et-Tirmizî'nin Kitâbü'l-İleli" adıyla bir makale yazmıştır (*Diyanet İlmî Dergi*, XXXVI/3 [Ankara 2000], s. 45-66). **5. *Tesmiyetü aşâbi'n-nebî*** (*Kitâbü Esmâ'i's-şâhâbe, Tesmiyetü aşâbi Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem*). Şahâbe adlarının sadece ilk harfine göre alfabetik düzenlenen esere aşere-i mübeşşere ile başlanmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut iki nüshasına göre (Şehid Ali Paşa, nr. 2840/2; Lâleli, nr. 2089/1) kitapta 730 sahâbinin adı zikredilmektedir. Aynı nüshalardan faydalanarak eseri Ali Yardım ("Tesmiyetü aşâbi'n-nebî 'aleyhisselâm", *DÜİFD*, sy. 2 [1985], s. 247-342) ve Âmir Ahmed Haydar (*Tesmiyetü aşâbi Resûlillâh*, Beyrut 1406/1986, 1410/1990) yayımlamıştır. **6. *Kitâbü't-Târîh***. İbnü'n-Nedîm'in bu adla, Sem'ânî'nin ise *et-Te-vârîh* adıyla kaydettiği bu eser hakkında bilgi bulunmamaktadır. **7. *Kitâbü'l-Esmâ' ve'l-künâ***. İbn Hacer'in bu eseri gördüğü anlaşılmaktadır (*Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 389). **8. *ez-Zühd***. İbn Hacer eserden söz etmekte, fakat onu görmediğini belirtmektedir (a.g.e., a.y.).

Yûsuf b. Muhammed Abdullah ed-Dahîl *Su'âlâtü't-Tirmizî li'l-Buhârî* (1400, Medine el-Câmîatü'l-İslâmiyye), Muhammed Ali Muhammed Sâlih *Dirâsât havle mâ yeğülü't-Tirmizî fihî hadîşün şa-hîh* (1401, Medine el-Câmîatü'l-İslâmiyye) ve Abdurrahman Sâlih Muhyiddin, *el-Ehâdis elletî hassenehâ Ebü İsâ et-Tirmizî ve'nferede bi-ihrâcihâ 'an bakıyyeti's-sünne* (1401, Medine el-Câmîatü'l-İslâmiyye ed-dirâsâtü'l-ulyâ es-sünne) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Ayrıca Kemâleddin Abdülganî el-Mürsî'nin, *Menhecü't-Tirmizî fî nakdi'l-haber* (1404, Câmîatü'l-İskenderiyye külliyyetü'l-âdâb kısmü'l-lugati'l-Arabiyye), Muhammed Habîbullah Muhtâr'ın *Keşfü'n-nikâb 'ammâ yeğülühü(bi-kavlihi)'t-Tirmizî: ve fi'l-bâb* (I-V, Karaçi 1409) ve Ekrem Ziyâ el-Ömerî'nin *Türâşü't-Tirmizî el-ilmî* (Medine 1412) adlı eserleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, *el-Câmi'u's-şâhîh* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1356/1937, neşredenin girişi, I, 75-91; a.mlf., *el-İlel* (*es-Sünen* içinde, nşr. İbrâhim Atve İvaz), Kahire 1382/1962, V, 736, 738; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, IX, 153; İbnü'n-Nedîm, *el-Fih-*

TİRMİZİ

rist, s. 325; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 459-460; Mecdüddin İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-uşûl* (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, I, 193; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 213, [630]; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 633-635; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, XIII, 270-277; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 387-389; Mübârekfûrî, *Mu'kaddimetü Tuḥfetü'l-aḥvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1386/1967, I, 335-355; Brockelmann, *GAL*, I, 662; *Suppl.*, I, 917; Sezgin, *GAS*, I, 154-156; Abdülhamid el-Alüci, *Mü'ellesâtu İbni'l-Cevzi*, Bağdad 1385/1965, s. 89-90; Nüreddin İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-muvâzene beyne Câmi'ihî ve beyne's-Şaḥîḥayn*, Kahire 1390/1970; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 36; Addâb Mahmûd el-Hameş, *el-İmâmü't-Tirmizî ve menhecühû fi kitâbihi'l-Câmi'*, Amman 1423/2003, I, 65-144; Selman Başaran, "Tirmizî ve İbn Mace'yi İbn Hazm'ın Mechul Olarak Vasıflandırması", *ÜÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, Bursa 1987, s. 19-24; A. J. Wensinck, "Tirmizî", *İA*, XII/1, s. 388-389; G. H. A. Juynboll, "al-Tirmidhi", *EP* (Fr.), X, 587; Mücteba Uğur, "Hasen", *DİA*, XVI, 374-375; Ayhan Tekineş, "İlelü'l-hadis", a.e., XXII, 86; Ahmed Pâketçi, "Tirmizî", *DMBİ*, XV, 233-246.

M. YAŞAR KANDEMİR

TİRMİZİ, Hakîm

(bk. HAKİM et-TİRMİZİ).

TİRSİNKİLIOĞLU İSMÂİL AĞA

(ö. 1806)

Rusçuk âyanı.

Rusçuk yakınlarında bir köy olan Tirsinik'te doğdu, kaynaklarda Tirsinikli olarak da geçer. Ailesi hakkında fazla bilgi yoktur. Gençliğinde sakalık yaptı ve evlere su dağıttığı belirtilmektedir (*Mirzayan Manuk Bey'in Hayatı*, bl. 1). 1791'de Rusçuk âyanı olan ve kanun tanımazlığı yanında vergi ödemediğinden idam edilen kardeşi Ömer Ağa ile birlikte öldürülmek istenmişse de kaçarak kurtulmuştu. Rusçuk âyanlığına getirilen Kadışzâde Ahmed Ağa'nın 12 Nisan 1792 tarihli takririnden kaçak İsmâil'in altmış kişilik bir çetenin başında Zıştovi, Niğbolu, Tırnova, Hezargrad, Plevne ve Lofça taraflarında dolaştığı ve eşkıyalık yaptığı anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından*, s. 8; Erdoğan v.dğr., s. 36). Üç yıl kadar eşkıyalık eden İsmâil Ağa, nihayet Eflak Voyvodası Aleksander İpsilanti'nin araya girmesiyle Rusçuk'ta oturması ve herhangi bir işe karışmaması şartıyla affedildi (1795). Ancak kısa zamanda eski gücüne kavuştu ve adaklarını tekrar topladı; Hezargrad ve Tırnova bölgesini denetimine alarak Tuna'dan Balkan dağlarına kadar Orta Bul-

garistan'ın en güçlü âyanı haline geldi ve ertesi yıl Rusçuk âyanlığını elde etmeyi başardı (Shaw, s. 307-308; Erdoğan v.dğr., s. 38). İpsilanti, Eflak'la yakın ticarî ilişkiler içinde bulunan bölgenin en zengin tüccar ve sarraflarından Manuk Bey vasıtasıyla harekete geçirilmiş olmalıdır. İsmâil Ağa, Temmuz 1800'de III. Selim'in kız kardeşi Şah Sultan'ın Tırnova'daki mukâataaları voyvodalığına getirildi, ayrıca burada serkeşlik eden Ali Tâhir'in idamını sağladığından bunun mukâataaları da kendisine bırakıldı. İsmâil Ağa, daha fazlasının tahsili ve gereken tutarın düzgün gönderilmemesi gibi suistimallerle önemli gelirler elde etti.

Bu dönemde merkezî idare, Rumeli'deki otoritesini âyanları birbirine kırdırarak ve bunların daha fazla güçlenmesini önleyerek ayakta tutmaya çalışmak zorunda kalmaktaydı. Ancak özellikle 1787-1795 yılları arasında geniş bir alana yayılan ve "dağlı eşkıyası" diye bilinen isyan hareketlerine karşı verilen mücadelede âyanların yardımına ihtiyaç duyulmasından ötürü genel asayişsizliğin sona erdirilmesinde başarılı olamamaktaydı. Bölgelerinde bağımsız konumlarını sürdürürebilmek amacıyla dağlı eşkıyasının eylemlerine destek veren âyanın dayanışma içinde bulunmasını sağlamak ise çok defa mümkün olmuyordu. Tirsiniklioğlu, isyanı yüzünden devletin başına büyük belâlar açan Pazvandoğlu Osman'ın aleyhine alınan önlemlere katıldı ve bu sebeple göze girdi. Bu hizmetinden duyulan memnuniyetten ötürü o dönemlerde vezirliğe denk yüksek bir rütbe olan (Cevdet, VII, 148) kapıcıbaşılıkla taltif edildi (Kasım 1797). Bu münasebetle devlete sadık ve ahalisinin kendisinden hoşnut olduğu belirtilen İsmâil Ağa, bizzat III. Selim tarafından "has kulum" diye nitelendirilmiş, istediği dirlik ve rütbenin verilmesi emredilmiş ve kendisine ayrıca samur kontoş ile 15 kese para takdim edilmişti (a.g.e., VI, 299). Ancak İsmâil Ağa ile ilgili bu yargılar ileride tamamen değişecektir. Nitekim İsmâil Ağa, kazandığı itibarı hasmı olan Deliorman âyanı ve Silistre mütesellimi Yılkıoğlu Süleyman Ağa ile uğraşmak için kullanmakta, onun ortadan kaldırılmasını temin ederek bölgesini elde etmeyi planlamaktaydı. Devlete açıkça isyan etmemekle beraber merkezî emirlerine tam olarak riayet etmeyen mütegalibe arasında yer almaktaydı. Rumeli'deki asayişsizlik ve özellikle Pazvandoğlu'nun isyanları sebebiyle kendisinin idare edilmesi kaçınılmaz görülmüyordu. Böylece 1802 tarihli bir belgeye göre Yenipazar, Cuma, Osman-

pazarı, Şumnu, Hezargrad kazalarıyla Var-na dahil Karadeniz sahiline kadar bütün bölgeleri eline geçirmişti. Hatta buralara kendisine bağlı âyanlar tayin etmekteydi. Öldüğünde yönetimi altındaki kazaların sayısı kırk biri buluyordu.

Pazvandoğlu'nun isyanı sırasında bölgedeki eşkıyanın te'dibi için faaliyet gösteren İsmâil Ağa, âsilerden Pazarçık âyanı Sarıklıoğlu'nun yanında bulunan Gâvur İmam'ın Rusçuk'taki eşkıyaya yardım etmesine engel oldu, Zıştovi'ye baskı yapan eşkıyanın üzerine yürüdü ve şehri ele geçirmelerini önledi. Silistre Valisi Gürcü Osman Paşa ile Niğbolu'nun da kurtarılmasına yardım etti, şehrin karadan ve denizden baskı altında tutulmasını sağladı. Burada Pazvandoğlu Osman tarafından muhafız olarak bırakılan Otuzbüroğlu Emin Ağa ile birlikte 200 eşkıyanın yakalanıp idam edilmesinde (Şubat 1798) önemli rol oynadı (a.g.e., VI, 302-305). Bu anlamda gösterdiği faaliyet neticede kendi otoritesini yaygınlaştırmıştı. Pazvandoğlu'na karşı çıkılan seferin Fransa'nın Mısır'a saldırısı sebebiyle (Temmuz 1798) yarıda kesilmesi ve harekâtı yürüten Küçük Hüseyin Paşa'nın geri dönmesi zaruretten ötürü affa uğrayan, üstelik kendisine pašalık verilen Pazvandoğlu'nun şöhretini daha da arttırdığından Rusçuk-Şumnu bölgesi Tirsiniklioğlu'nun, İbrâil (Braille) yakası buranın nâzırı olan Ahmed Ağa'nın, Silistre Yılkıoğlu Süleyman'ın, Yanya ve Mora Tepedelenli'nin elinde kaldı (a.g.e., VI, 312). 1800 yılında Pazvandoğlu'nun tekrar âsi ilân edilmesi üzerine Tirsiniklioğlu yine devlete yardım etti; ancak bunu Yılkıoğlu'nun ortadan kaldırılması ve Silistre'ye kendine bağlı bir âyan oturtmak için kullandı (a.g.e., VII, 95, 147). Hezargrad âyanlığına getirilmesine etken olduğu adamı Bayrakdar (Alemdar) Mustafa Ağa'nın da yardımıyla bilhassa Pazvandoğlu'na bağlı Manav İbrâhim'in isyanının bastırılması ve adamlarıyla birlikte öldürülmesinde başarı kazandı (1803); eşkıya takibini Eflak topraklarında da sürdürdü ve Bükreş'e kadar uzandı (a.g.e., VII, 159; Jorga, V, 133). 1805 yılına girildiğinde, Tuna ve Karadeniz sahillerini elinde tutarak Edirne'ye kadar kendisini engelleyecek bir gücün meydana gelmesine izin vermek istemeyen Tirsiniklioğlu'nun bölgedeki hâkimiyetinin önüne geçilmesi, İstanbul'un iâşe yollarının tehlikeye girmesi yüzünden ciddi şekilde düşünülmeye başlandı (Shaw, s. 426-428). Doğu Bulgaristan'ı ve Trakya'yı idaresi altında tutan, Edirne ve İstanbul'u tehdit edecek